

Rákóczi első életrajza.

Írta: MÁRKI SÁNDOR,¹

A M. Történelmi Társulat megbízásából már 1907-ben három nagy kötetben megírván II. Rákóczi Ferenc életrajzát, szeretett elnökünk emlékünnepeken készségesen ismerem el, hogy ezen a téren egy francia író éppen kétszáz esztendővel előzött meg. Ugyanis 1707-ben, egy és ugyanazon esztendőben, „Histoire du prince Ragotzi, ou la guerre des mécontents sous son commandement” címmel Parisban J. de Nully kiadásában 12.-rétben 4 számozatlan levelén és 273 lapon, Claude Celliernél pedig (rue S. Jacques, vis-à-vis S. Yves à la Toison d'or) az egyik kiadásban két 12.-r. kötetben (14-J-213-J-1 es 2-[-191-]-3 lapon), a másikban egybekötve (6-f-434 lapon), végre pedig Kassán (Cassovie) 8.-r. 346 lapon összesen négy kiadás jelent meg, amiből egy az eredeti, három pedig utánnomat. A *Cellier* számára 1706 december 4-én XIV. Lajos király által kiadott kiváltságlevél értelmében egyesegyedül Celliernek lett volna szabad kinyomatnia, mert minden illetéktelen utánnomást az összes példányok elkobzásával és 500 livre büntetéssel sújtottak. Ezt a kiváltságot az 1703 aug. 13-án hozott tanácsvégzés alapján a párisi könyvkereskedők és nyomdászok iktatókönyvének II. kötetébe a 152. lapon 337. sz. a. *Gnerin* ügyvéd be is jegyezte, de úgy látszik, nem sok haszna volt. A kassai kiadás különben alkalmasint csak megtévesztés Marseille vagy Lyon helyett; már *Waller* is (Falsche Drucksorte, IL 73.) a költött nyomdanevek közé sorolta, *Szabó Károly* (RMK. II. 621. 1., 2284. sz.) *Nully* kiadása utánnyomásának, *Apponyi Sándor* pedig (Hungarica, II, 347-8. 1., 1497. sz.) teljesen kizártnak tartja, hogy „ez a szépnek ugyan nem szép, de ügyes és gyakorlati kézre valló francia nyomtatvány kassai nyomda terméke lehessen”.

Cellier, a jogosított kiadó, úgy vélte, hogy az akkori körülmények közt fontosabb történelmi könyvet nem adhatott olvasója kezébe. Szerzője, ki azt a fáradtságot vette magának, hogy *igen megbízható* emlékiratot készítsen, csak arról irt, ami Rákóczinak a bécsújhelyi börtönből való megszabadulása óta történt, de a *Zrínyi Péter* és társai ligájával összefüggő régibb eseményeket sem hanyagolta el. „Ebben a háborúban – írja maga a kiadó – nincsen sok ütközet, nincsenek rendszeres várostromok, mert a magyarok a tatárok módjára háborúskodnak s a legtöbb várost körülzárással, kiéheztetéssel veszik be; és a fejedelmek inkább politikával, mint erőszakkal folytatják ezt a háborút.” Az anyagot így is mindenesetre elég nagynek, elég szépnek tartotta, hogy a közönséget érdekelje.

A könyvet szerzője oly férfiúnak akarta ajánlani, aki lángeszének kitűnősége, tetteinek nagysága, a városok megszállásában és elfoglalásában tanúsított mély képessége következtében a katonai méltóságok tetőpontjára

¹ 1925 július elsején elhalt szerző utolsó dolgozata. (Szerk.)

emelkedett; szerénysége azonban nem akarta elfogadni ezt a hódolatot, melyet a szerző köszönete és tisztelete jeléül óhajtott bemutatni; azt hitte tehát, hogy másnak senkinek sem mutathatja be.

Ez a nagy ember vagy a várak nagymestere, az öreg *Vauban*, vagy Rákóczi személyes ismerője *Villars* herceg tábornagy volt; de még ennél is bizonytalanabb, ki maga a szerző, Rákóczi első történetírója. Több oknál fogva azt hiszem (miben különben a legújabb bibliográfusok közül *Kont*, *Bibliographie française de la Hongrie* 37. 1. és *Baranyai* Béla a Századokban, 1904, 726. 1. föltevését követem), hogy ez a szerző Eustache *Le Noble*, baron de Saint-Georges et de Tendiere. Neki tulajdonítják már 1690-ben (*Pixerécourt* katalógusa és gr. *Apponyi* Sándor *Hungarica*, II. 314. 1., 1414. sz.) az ingadozó trónokról irt munkát (*Les trônes chancellans, ou dialogue curieux et politique entre le Comte Tekeli érigé en roy d'Hongrie et Guillaume de Nassau érigé en Roy d'Angleterre*. A Mont, 1690. 12.-r., négy részben 684-594-67-(-68 lap.) Ebben a magyar királyságra emelt Thököly és az angol királyságra emelt Nassau (helyesebben Orániai) Vilmos a kor divatja szerint nyolc költött párbeszédben mondja el nézeteit a vallásról, a befolyásos embereknek adott kedvezésekről, a hadi és a politikai szerencse állhatatlanságáról, a népek megbízhatatlanságáról, a nagyuraknak egymás közt és egymás ellen való vetélkedéséről, az alávalóságok ellen való védekezésről, a bitortlott trón megtartásának eszközeiről, a szégyenletes bukásról, végre pedig az ennek következtében szükséges elutazásról. Szerző mind a két uralkodót a legbántóbb módon sérti és csúfolja. Thökölyt az orániai latinnak, görögnek, töröknek, hűtlen tányérnyalónak, gazembernek, gyilkosnak s egyidőben 3-4 asszony urának tartja; Thököly viszont Vilmost dicsvágyó, fősvény, elfajult, gaz, inastermészetű kerítőnek, s mindezt azután, hogy elbeszéli egymásnak életök történetét. Mindenesetre durva munka, de – mint Apponyi kiemeli – kora történetében elég jártas és vannak elmés, gyakran találó ötletei.

Szerző a kurucok Thököly-korszakával már foglalkozván, elég természetesnek látszik, hogy azoknak Rákóczi-korszakával is foglalkozzék; de kétséges, mind a két esetben miért maradt névtelenül. Az első esetben talán hivatalos állásánál fogva, a másodikban pedig alkalmasint azért, mert a két munkája között eltelt 16-17 év alatt olyan lelki megrázkódtatás érte, amely őt jóformán erkölcsi halottá tette.

Le Noble a legkalandosabb irodalmi elősdiék közé tartozott. Nagyobb francia lexikonokban a következő adatokat találjuk róla: Troyesban, 1643-ban született. Közpályáján a metzi parlament főügyészi állására emelkedett. Pazarlása következtében csődbe jutott, eladta a rangját s így sem boldogulván, hamisított, minek következtében ideiglenesen száműzték. Ez ellen fellebbezván, átvitték a párisi parlament börtönébe, a Conciergeriebe. Ott megösmékedett Gábriellé *Perreauval*, a szép fűszerárusnéval (la belle épicière), kit házasságtörés miatt 1693-ban zártak be. Most *Le Noble*-lal esett hasonló bűnbe s titokban szült gyermekét szeretője eltüntette. Ura, *Semitte* a foglyok fecsegése következtében megtudta a dolgot, megtévedt feleségét újból bíróság elé állította, bizonyítani azonban nem tudván, a dolog abbamaradt. Ellenben *Le Noble* utóbb, a kedvesének neve alatt kiadott emlékirataiban közzétette szerelmük és ballépésük egész történetét s „egész Paris mulatott a rendkívül szemérmetlen, fajtalan, egyébként azonban szellemes könyvön”.

Gábriellé nemsokára megszökött a liessei apáca-kolostorból, hová a Conciergerieből vitték át s a flandriai Tournayba ment, hová kedvesét

gyöngéd kötelékek fűzték. Le Noble őt a helyőrség több tisztjének pártfogásába ajánlotta, minek az lett a következése, hogy a rendkívül szép asszonyt az udvarlónak egész csapata vette körül. Egyre-másra vették tőle Le Noble különböző könyveit, különösen a viszonyukat föltáró munkát, de kegyeit ezeknél a könyveknél sokkal jobban értékesítette.

A bukott főügyész különben egyre-másra írta hol tréfás, hol komoly műveit, enyelgő verseit, történelmi, vagy éppen theologiai értekezéseit; pl. a németalföldi köztársaság alapításának történetét, Canelle úrhoz (t. i. kedvese boldogtalan urához, Semittehez) irt levelét, a metzi pénzről szóló tanulmányát s a párisi parlamenthez Semitte kisasszony érdekében beadott folyamodását. S a szép fűszerárusné mindezekkel egyik kaszárnnyából a másikba járt házalni. Végre 1695 áprilisában magának Le Noblenak is sikerült megszöknie börtönéből s Tournayba ment kedveséhez, akitől egy esztendő múlva leánya született. Nemsokára elfogták ugyan újból, de csakhamar szabadon bocsátották, ellenben a szép Gabriellet bevitték a Salpêtriérebe, a gyógyíthatatlan és elmebajos nők menedékházába. Le Noblet – ki könyveivel elárasztotta Parist – a rendőrség folytonos felügyelet alatt tartotta. Köpenyege alatt hordta és a mellékutcákban ő maga adogatta el legújabb munkáit, pl. a Négy Haymonfi, vagyis a Talált gyermekek históriáját s egyéb könyveit, melyek gyalázatosságaik mellett is tetszetek, mert röpirataiban nagyon élcesen, emlékirataiban pedig nagyon komolyan számolt be a szerencsétlen Semitte házasságának megrontásából származott gyermekeiről.

A szép fűszerárusné a Salpêtriéreben halt meg; Le Noblet pedig egy időre kiutasították Parisból, de visszatérte után sem változott meg. Vénségében is tékozló és kicsapongó maradt. Sohasem volt elég pénze, pedig kiadóitól körülbelül százezer tallért kapott. Élete alkonyán *d'Argenson* helyettes rendőrpáncsnok jóságából élt, ki minden vasárnap egy aranyat küldött neki, hogy ne nyomorogjon. Mindamellett, hogy sok regényt, mesét és elbeszélést is irt, ma alig ösmernek tőle egyebet, mint a perzsa szatírák verses fordítását, melyben a régi személyneveket modern nevekkel cserélte föl.

Utolsó művei közé tartozik *Rákóczi Ferenc életrajza*, melynek kinyomatására *Fontenelle* cenzor, *Corneille* unokaöccse, az akadémia titkára és ismeretes szépirodalmi író, 1706 november 18-án adott engedelmet, mit december 4-én a kiadó *Cellier* részére már XIV. Lajos király kiváltságlevele, 24-én pedig a párisi könyvkereskedők és nyomdászok jegyzékébe való fölvétel követett.

Párisi lapok abban az időben sokat írtak Rákóczi fölkeléséről, Le Noble tehát bőven meríthetett belőlük; kétségtelen azonban, hogy eredeti adatai is voltak. Nem tudom, milyen alapon, az 1805-ben elhunyt *Bornemisza* János hagyatékában Rákóczinak 1707-ben Parisban megjelent életrajzát (*Archaeol. Ért.* 1914. 68.) úgy jelezték, hogy azt az ő titkára írta. (*Vita Francisci Rákóczi per eiusdem secretarium concinnata.*) Ez vagy *Mauhois* volt, ki francia hadibiztosból lett a fejedelem titkára, de 1706 december 9-én már Starhemberg Gruido, Schlick és Schönborn császári vezérek előtt tett vallomást a francia háború magyarországi céljairól (*Feldzüge des Prinzen Eugen*, VIII. 31.); vagy – és még valószínűbben – *Chamillard*, egy pénzügyi intendáns fia vagy rokona, *Desalleurs* francia altábornagy titkára, ki névtelenül leírta Rákóczihoz 1704-5-ben tett követségük viszontagságait. Egy álló esztendőt töltött a fejedelem mellett, pontos följegyzéseket tett s ezekben a legnagyobb

tisztelettel nyilatkozott róla; betegsége miatt azonban 1706 június 20-án hazaindult és augusztus 6-án már Parisba ért. Útközben Szlaniavszkijné (Lubomirszka Ilona hercegnő) tíz nap alatt tövéről-hegyére elbeszélte neki a magyar- és lengyelországi zavarok történetét, amelyről már azelőtt is gyűjtött adatokat (lásd erről kéziratban levő Mémoirejének különösen 96-136. lapjait, melyeket a Hadtört. Közleményekben Desalleurs életrajzában 1917. ismerttettem); s pár hónap elég volt a gyorskezü Le Noblenak, hogy ezeket feldolgozza Kákócziról akkor irt könyvében. A mémoires-író Villars tábornagtól, kinek munkáját ajánlani szerette volna, szintén nyerhetett értesüléseket; mert akármilyen züllött embernek tartották, a keresett íróval szóba állottak. Mindenesetre jellemző, hogy *Le Noble*, ki minden hatalmas emberrel, Vilmos angol királlyal, Thökölyvel s mindenkivel szemben csak gúnyolódni és gorombáskodni szokott, Rákócziról elég terjedelmes művében mindig tisztelettel és elismeréssel szólt, amiben *Chamillard-t* követte. Munkáját milyen érdeklődéssel fogadták, bizonyítja, hogy az egyetlen év alatt négy kiadást ért.

Hemzseg ugyan hibáktól és tévedésektől, de ezeket – mikor könyvét a múlt nyáron pihenés közben lefordítottam – a jegyzetekben helyreigazítottam s így most már megérdemelné ez a Le Noblenak tulajdonított munka, Rákóczi legrégebb, bár csak 1706-ig menő életrajza, hogy a magyar közönség is megismerkedjék vele anélkül, hogy néhol kétségtelen felületessége mellett megtévesztené. Ennek tartalmára most sem terjeszkedvén ki, megemlékezésemet azzal fejezem be, hogy *Le Noble* Parisban 1711 január 31-én hunyt el. Összes művei¹ Parisban először 1718-ban tizenkettedrétben húsz kötetben jelentek meg; ezekből Háborús időtöltések (*Amusements de la Campagne*) címmel 1743-ban egy nyolckötetes kivonat készült s utoljára – tudtommal – Liègeben 1771-ben két kötetben adták ki Gage touché (Zálogosdi) című munkáját.

¹ Müller Lipót úr Parisból és Zolnai Béla úr Budapestről nagyon becses bibliográfiai adalékokkal tájékoztattak Le Noblerói. Müller úr szerint még a Bibliothèque Nationalban is *Le Noble* összegyűjtött húszkötetes munkáinak la-hayei kiadásából csak az első kötet van meg, – de megvan mind a húsz kötet a Bibi. Saint-Geneviève-ben; VII., VIII., IX. kötete megemlékezik Rahotziról, Teheliről s jellemzi őket, de az itt ismertetett életrajz nincs meg a gyűjteményben. A Bibi Nat. azonban a *Histoire du Prince Ragotzit Le Noble* művei közé számítja (Invent. 27188. sz.)

² Zolnai B. szerint Holzmann-Bohatta (*Deutsches Anonymen-Lexicon*) a British Museum katalógusára hivatkozva állítja, hogy a kassai 1707. évi kiadás *Le Noble* munkája. Michaud *Biographie Universelle* nem tud róla.